

## STARI I NOVI POGLEDI IZ RIMA

Ivo Derado, München

Odnos religije i znanosti nikad nije bio jednostavan, a ponekad je bio i neprijateljski. Simbol nepovjerenja znanosti prema religiji je Galileo, a religije prema znanosti Darwin. Danas globalno govoreći postoji neka manje-više harmonijska koegzistencija, premda lokalno još uvijek postoji odium theologicum osobito prema biološkim disciplinama.

Znanost i religija su vezane uz bitne društvene institucije. Znanost daje društvu predikativnu i inovativnu snagu, a religija normativnu. Obje organizacije operiraju u nepravednom svijetu, a profitiraju od njega i praktički doprinose u podržavanju te nepravde. Zato hladna koegzistencija nije dovoljna, dijalog je nužan. Znanost ne može direktno pomoći kod etičkih odluka, a religija ne može pomoći kod rješavanja tehničkih problema. Egzistencija čovječanstva ovisi i od jedne i od druge. Za ozbiljnu ekološku krizu, koja osobito prijeti slijedećim generacijama, znanstvena i religiozna kultura je djelomično odgovorna. U našoj kršćanskoj sredini svaka od njih ima nešto dati, a nešto naučiti. Zato je dijalog od koristi. Dijalog je moguć otkada je znanost napustila determinističke alire, a Crkva priznala autonomiju znanosti i teologije.

Danas se papa Ivan Pavao II. radikalno ograđuje od crkvenog odnosa prema znanosti u prošlosti i barem na tom području prakticira onaj optimistički princip: *Ecclesia semper reformanda!*

U toj novoj perspektivi laici su pozvani bez političkih i crkvenih pozicija, da propagiraju i podržavaju taj dijalog u duhu slobode i neovisnosti, ne obazirući se na napade s jedne i druge strane. To je i razlog moga pisanja, a želja je da doprinosi i znanosti i religije u novoj Hrvatskoj budu pravedniji i učinkovitiji; jer "Jao vama, zakonoznanci! Uzeste ključ znanja: sami ne udoste, a spriječiste one koji htjedoše ući" (Lk 11,52).

Mnoge teološke tvrdave spustiše mostove, ali ne porušiše bedeme. Neki teolozi su spremni pokrstiti znanost kad su im njezini rezultati ugodni, ali napadaju znanost, ili se eksplicitno distanciraju, kad im to ne odgovara. Kao da ne osjećaju esprit du temps. Danas Crkva glede znanosti gradi na konsonanci za razliku od disonanci prošlih vremena. Simbol te disonance je Papa Pio X, sa svojom enciklikom "Pascendi dominici gregio" (1907), a simbol konsonance je papa Ivan Pavao II. svojim pismom isusovcu George V. Coyne, direktoru vatikanskog opservatorija. Pismo je publicirano u svezi internacionalne konferencije koja je istraživala današnje odnose između teologije i znanosti. Konferenciju je u Vatikanu otvorio sam Papa 1987. To pismo Karola Wojtyła mnogi znanstvenici su primili s oduševljenjem i iznenađenjem. Devetnaest doprinosa objavljeno u Vatikanu u izdanju R. J. Russell, W. R. Stoeger i G. V. Coyne pod naslovom: *John Paul II. on Science*

*and Religion; Reflections on the New View from Rome*, 1990, tiskano bez imprimatura i arhaičnih komentara: piarum aurium ofensiva zajedno s navedenim papinim pismom.

U kontaktu s gospodinom Coyne došao sam do dvije knjige koje su, barem za mene, bile novitet prve vrste. Jedna je već spomenuta: *Novi pogledi iz Rima*, s papinim komentarima o odnosu znanosti i religije. Druga je vrlo informativna po toj temi u periodu borbe Crkve protiv modernizma: David G. Schultenover, S. J.: *A View from Rome (on the Eve of Modernist Crisis)*, Fordham University Press, New York 1993. Stari i novi pogledi iz Rima, Crkva, dakle stvarno "reformanda".

Najbolje je pročitati obje knjige da bismo iz kontrasta shvatili kako su fundamentalizmi bilo religijski, nacionalni ili politički identični. Oni katkad pružaju prividnu sigurnost i iluzorno duhovno sklonište, ali nemaju sluha za slobodu i stvaranje socijalnog mira. Njihov partijski mentalitet je vrlo dalek od franjevačkog gesla: Pax et bonum.

Djelomično ću navesti citate iz tih knjiga, jer ne želim iznašati moje mišljenje koje se u detaljima razlikuje od navedenih mišljenja isusovca Schultenovera i pape Wojtyle. Isusovac s neobičnom otvorenošću, ali i caritate kritizira oštre fundamentalističke i "nekršćanske" osude modernizma, kojeg je Pio X. nazvao "compendium svih hereza": Pijov program "instaurare omnia in Christo", značilo je povratak u ono "zlatno doba" prije racionalizma, individualizma i protestantizma, gdje je papinski ovozemaljski suverenitet od Boga dan "conditio sine qua non". Kralj i papa su intronizirani od Boga, s apsolutnim autoritetom, ali s papom iznad kralja, kako je vidio Leon XIII. Civitatem Dei.

Instaurare, za integraliste je značila licencu za napad na realne ili imaginarne moderniste. Instaurare je zahtjev godišnje zakletve protiv modernista za sve profesore filozofije i teologije u katoličkim školama, sveučilištima i sjemeništima. Zakletva je bila obvezatna za sve klerike, uvjet za zaređenje i unapređenje u više crkvene službe. Fundamentalističko rezoniranje pri tome je trivijalno: jedino katolička religija može biti garancija sigurne osnove svakog društva. Zato, da bi se spasilo društvo treba čuvati "ortodoksni katolicizam"; radi se o ništa manje nego o egzistenciji civilizacije. Anahronistički zaključak, "dèjà vu".

A sad nakon ovog općeg uvoda konkretni izvaci iz enciklike *Pascendi*.

Modernisti pod utjecajem slijepe strasti za novitetom pokušavaju separirati religiju i znanost i time vode do liberalnog zahtjeva odvajanja Crkve od države. To je jedna od najopasnijih doktrina, koja ima namjeru laike učiniti jednim faktorom u napretku Crkve (P 13). Nauka o vjeri u Boga nije objavljena da bi je ljudska inteligencija usavršavala (P 28). Osnovna je težnja modernista traženje noviteta. A Apostol upozorava na opasnost traženja nepotrebnog znanja s nadom

da će se naći istina izvan Katoličke crkve (P 40). To traženje noviteta bilo je uvijek vezano uz mržnju na skolastiku. Već je papa Pio IX: osudio tvrdnju kojom se doktore skolastike smatra nekompetentnima u proučavanju teoloških problema, jer njihova razmatranja ne odgovaraju napretku moderne znanosti (P 42). Napose treba budno kontrolirati publikacije nekih katolika, koji loše potkovani u teologiji pokušavaju harmonizirati modernu filozofiju s religijom. Oni su posebno opasni, jer ističu da je njihova harmonizacija korisna vjeri (P 50). Na samom Prvom vatikanskom koncilu osuđuje se s anatemom sve one koji tvrde da se Boga ne može sa sigurnošću spoznati samim prirodnim svjetlom ljudskog razuma.

Gospodin Schultenover u dobronamjernoj kritici pokušava razumjeti neadekvatni i ekstremni stav kao rezultat historijske povezanosti pape s mediteranskom kulturom. Taj ultramontanski patrijarhalni mentalitet rimske kurije zaveo je Pija X. u analizi i procjeni opasnosti od modernizma. Alternativa, fundamentalizam ili moralni nihilizam, tertium non datur, bio je krivi spoj jednog parokijalizma. Borba protiv modernizma bila je determinirana kulturnom tradicijom Mediterana, koja ne poznaje restauriranje institucija, nego samo njihovu obranu. To je bio više sukob oprečnih kultura, negoli vjere. Sukob različitih filozofskih škola i različitih epistemoloških shvaćanja. S jedne strane naivni realizam skolastičkog aristotelizma, a s druge strane kantovskog idealizma. Jedna, rezultat mediteranske a druga sjeverno-europske kulture. On zaključuje da je svako znanje po svojoj prirodi polemičko, a svaka je istina vezana uz historijski ambijent. Za mene je to, gledajući a posteriori, evidencija da objava nije ekstrinsečno priključena ljudskom jeziku, kako je to nekad učila egzegeza, nego supstancijalno vezana uz danu kulturnu sredinu. Pio X. bi nazvao ovu moju tvrdnju "satanskom, čiji je sin Luther".

Gospodin Schultenover žali što Drugi vatikanski nije prije došao, jer bi se time Crkva spasila od gubitka tolikih teoloških korifeja i dobrih katolika.

A sada pogledajmo što papa Ivan Pavao II. kaže u svom pismu i u usporedbi s Pijom, sigurno ćemo uskliknuti: *Quantum mutatus ab illo!*

Kao nikad u povijesti, kaže papa, Crkva je ušla u pokret za jedinstvo svih kršćana, organizirajući zajedničke studije, rasprave i molitve "da svi budu jedno" (Iv 17,21).

Znanost i religija za koje je dosad izgledalo da nemaju ništa zajedničko, polako ulaze u neku višu zajednicu i otkrivaju zajednički cilj. Naime, njihov utjecaj na našu civilizaciju ne može se precijeniti. Danas su sve velike religije spremne s velikom otvorenošću za dijalog sa znanstvenim zajednicama. Pitanje je: jesu li i znanstvene zajednice spremne na dijalog. I znanost i religija moraju doprinjeti integraciji ljudske kulture. Neutralnost nije više dopustiva. Crkva želi jedinstvo, ali ne identitet. Crkva ne predlaže da znanost postane religija ili

religija znanost. Naprotiv, jedinstvo uvijek pretpostavlja različitost i integritet njezinih elemenata. Da budem još jasniji, kaže papa, i znanost i religija moraju sačuvati svoju autonomiju. Religija nije osnovana na znanosti, niti je znanost produženje religije. Svatko mora sačuvati vlastite principe, vlastite interpretacije i zaključke. Kršćanstvo posjeduje svoje vlastito opravdanje u sebi samom i ne očekuje da znanost bude njegova apologetika. I znanost mora biti svjesna svoje vlastite vrijednosti. Znanost i religija se mogu međusobno pomagati, ali nikad jedna ne može biti premisa za drugu. Danas postoje mogućnosti interaktivnih relacija između njih, kojih do sada nismo imali, a da pri tome sačuvamo neovisnost disciplina i otvorenost za otkrića i sadržaje druge. Teologija ne smije pokušati ugraditi svaku filozofsku ili znanstvenu teoriju, međutim teologija mora ispravno razumjeti i pokušati pomoću nje iz objave izvući one vjerske mogućnosti koje teologija do sada nije uočila.

Hilomorfizam Aristotelove filozofije, na primjer, bio je usvojen od srednjovjekovnih teologa da bi im omogućio istraživati narav sakramenata i hipostatsko sjedinjenje. To nije značilo da je Crkva time odlučivala o istinitosti ili pogrešnosti aristotelizma. To nije zadatak teologije.

Suvremeni je razvitak znanosti izazov za teologiju, a on je puno dublji, negoli je to bio aristotelizam u XIII. stoljeću. I kao što je nekad Aristotelova filozofija uz pomoć svetog Tome Akvinskoga duboko formirala teološku doktrinu, to se možemo s pravom nadati da će današnja znanost poduprijeti i ojačati teološka nastojanja na relaciji PRIRODA - ČOVJEK - BOG. Znanost može očistiti religiju od pogrešaka i praznovjerja, a religija znanost od idolatrije i krive apsolutizacije. Kršćani će neizbježno usvojiti nove ideje o svijetu koje im pruža znanost, a znanstvenici, kao ljudska bića moraju tražiti smisao i svrhu njihovih istraživanja. Teološka mudrost može im u tome pomoći. Samo dinamički odnosi između teologije i znanosti mogu definirati granice koje garantiraju integritet obiju disciplina. Time će teologija izbjeći izlaganje pseudo-znanosti, a znanost neće nesvjesno postati teologija. Papa preporuča bar nekim teozima da se temeljito upoznaju sa znanstvenim rezultatima i interpretacijama. Takvi eksperti sačuvat će teologe od prebrzih apologetskih argumenata služeći se novim teorijama kao na primjer "Big Bang" (Veliki prasak) u kozmologiji.

Na koncu, papa završava: Crkva govoreći kroz svoju papinsku službu poziva sebe i znanstvenu zajednicu da pojačaju međusobni konstruktivni odnos.

Na Prvom vatikanskom koncilu autonomija znanosti je smatrana opasnom i zato ju je trebalo ograničiti: "Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei a deo imperari non possit: anathema sit." Tempora mutantur i nadajmo se, et nos in illis.

Arhitektura svemira kako je znanost vidi ne dokazuje egzistenciju Boga. Ali tu arhitekturu treba komplementarno tumačiti s poetskim metaforama i duhovnim jezikom. Činjenica da židovsko-kršćanska

tradicija opisuje početak svijeta vrlo slično današnjim znanstvenim modelima može biti indikacija da razum ima važnu ulogu u funkcioniranju te arhitekture svemira. Taj metafizički moment, osobni u znanosti a intrinsečni za teologiju, sigurno je moguća dodirna točka tih dviju aktivnosti čije se korijenje proteže do samih početaka ljudske kulture.